

'כבודו שאל אודות הצוארים העקומים, השכיח אצל עופות... ואני בעניי כפי אשר למדני הנסיון מאות פעמים, כי בין עקום קצת בין עקום הרבה [דלא כהלב"ש טו, ח], מעיקר הדין לא צריך בדיקה (כלומר, בדיקת החוט) כלל, כי דבר הנראה הוא שלא נעשה ע"י שבירת מקל וכיו"ב אלא הוא מתולדה או נעשה מחולשה דאחר לידה, וגם אפשר בקל לבדוק על ידי שחותכים הצואר לרוחב במקום העקמימות, וכן עוד פעם למעלה מזה ולמטה מזה, ועל ידי זה אפשר להכיר בקל אם נמצא איזה ריעותא בחוט. וכן קבלתי מגאון ישראל החזון איש זי"ע, דלפי דעתו אין צריך בדיקה כלל, דהגורם לעקמימות זה אינו אלא רכות חוליות הצואר. ומ"מ לחומרא בעלמא כדאי לבדוק כנ"ל'. (שבט הלוי ח"ב ו. ועע"ש בח"ה פח). ואולם כאשר ניכר שהעקמימות בשדרה או במפרקת נוצרה מחמת שבר – שאין להתיר בלא בדיקת החוט, אף בדיעבד. ספק אם מחמת לידה אם מחמת שבר – יש אוסרים ללא בדיקה (דע"ת כו, ז; מנח"י – בשם אחרונים), ויש מתירים בדיעבד. (שו"ת מהרי"א ח"א עז). ואם נוטה הדבר שהוא מלידה – יש להתיר מן הדין ללא בדיקה. (מתוך 'כשרות וטריפות בעוף' לב, יט. ואין בכלל זה מה שכתבו כמה פוסקים אודות עוף שראשו נוטה לאחוריו, שיש לבדוק את המוח והמפרקת. יש שכתבו שאסור לאכלו (ובחי צדק). ויש שכתבו שמן הדין הוא מותר (דע"ת). ע' 'כשרות וטריפות בעוף' לא, ח).

'נתמזמוז כשר' – הרי"ף והרמב"ם פרשו, שמתנדנד ואינו נכפף ונופל. (ע"ע בש"ך לא סק"ב, וב"ח שם).

*

'במדרש רבה: אמר רבי ברכיה אמר רבי יצחק... הקב"ה הראה למשה גלגולת של אש והראה לו אם ניקב קרום של מוח טריפה, עד כאן. להבין הענין נראה לומר כי הנה השי"ת, השתלשל אלהותו יתברך בלבושים וצמצומים רבים עד שורש מטה מטה, ועל ידי עבודת האדם בעבודת בוראו והזדככות חומריותו ובקשתו את ה', הוא מסיר פעם אחר פעם הלבושים עד שבא ללבוש דק שיוכל להשיג מציאות השי"ת ונפלאותיו, אמנם מהותו אין באפשרי לשום בריה שבעולם להשיגה. ובאם חלילה רוצה להתבונן במה שלא הורשה ולהשיג מהותו יתברך, הרי הוא כנוקב שם, וזהו 'נוקב שם יומת'.

וזהו פירוש המדרש שהראה הקב"ה למשה גלגולת של אש, שאם ניקב קרום של מוח טריפה. קרום גימטריא שמו"ו – כי כל השבעים טריפות יש להם סודות נעלמים הרבה מאד ועל מה המה מרמזים. וניקב קרום של מוח יש לרמוז על שרוצה להשיג מהותו יתברך שהוא ושמו אחד וזה אי אפשר, רק דרך מלבושים יוכל להשיג פעולתו כל פעם יותר בדקות. וזה ה' מלך גאות לבש – שאי אפשר להשיג גדולתו כי אם דרך מלבושים' (מאור ושמש פר' שמיני ד"ה במדרש)

דף מו

'אמר רב פפא: הלכך בעינן כזית במקום מרה ובעינן כזית במקום שהיא חיה...' – כבר צוין בסוטה מ דרכו של רב פפא במקומות רבים, לפסוק להחמיר כשתי הדעות החולקות (ע"ע במצוין ביוס"ד ב"ב לא).

ישנם בעלי חיים מסוימים שאין להם מרה (ע' בראשונים ריש פרקנו), או שהמרה אינה סמוכה לכבד (כגון הצבי. כלבו, קא). ובאותם מינים די בשיור כזית בכבד במקום שהיא חיה. (עפ"י רעק"א. מובא בשיחת חולין, ע"ש).

(ע"ב) 'הני תרתי אוני דסריכין' – הריאה היא אבר אחד המורכב מכמה חלקים, השסועים במקצתם זה מזה. חלקים תלויים אלו דומים במדת מה לאזנים, ומכאן שמם 'אונות הריאה'. ('אונא' – תרגום של אוזן. ראשונים, וכדלהלן נט:). עוד יש שני חלקים גדולים הנקראים בפי הראשונים 'אומות' (כנראה מלשון 'אם' ועיקר).

'סירכא' – ריר או שכבה אחרת הנסרכת ויוצאת מרקמת האבר אל מקום אחר. 'אוני דסריכין' – אונות הדבוקות ומחוברות זו לזו בסירכא. (יש סירכות שאינן מחוברות משני צדיהן אל שני מקומות, והן המכונות 'סירכות תלויות').

נחלקו הראשונים בטעם פסול הסירכות; אם משום חשש נקב שכבר היה, ונסתם ע"י הסירכא, ואין זו סתימה טובה (וכדין קרום שעלה על הנקב). או להפך, הסירכא סופה להתפרק וליצור נקב בריאה, והעומד לינקב – כנקוב דמי. והאריכו רבות בפרטי דיני סירכות ובחילוקי המנהגים. וזו לשון הרשב"א (בתשובה קיב, מובא בשיחת חולין): 'אין לך דבר שנחלקו בו הדעות כמו שנחלקו בעניני הסרכות, יש מדרך פירוש הגמרא ויש ממנהגי המקומות'.

למעשה, נחלקו המנהגים בענין הסירכות, לדעת השלחן-ערוך, כל סירכה הנמצאת במקום שאסרו חכמים, בין עבה וחזקה בין דקה כחוש השערה – אסורה. 'ולא כאותם שממעכים ביד ואם נתמעה תולים להקל – וכל הנהג כן כאילו מאכיל טרפות ל'ישראל' (י"ד לט, י). וכן נוהגים ההולכים אחר פסקי מרן השו"ע. ואולם הרמ"א (לט, ג) הביא שהמנהג באשכנז למשמש בסירכות ולמעט בנחת ולא בכח – וכל שמתנתקת ע"י מיעוץ זה – אינה אלא ריר בעלמא. 'ואף על פי שהיא קולא גדולה, כבר נהגו כל בני מדינות אלו, ואין למחות בהם מאחר שיש להם על מה שיסמכו, ומ"מ צריך להיות הבדוק ירא אלקים שידוע ליוהר למעך בנחת שלא ינתק בכח'.

ואחר המיעוץ יש לבדוק הריאה לראות שאין בה נקב. (ש"ך שם). ואם בצביץ (= ביעבע) בבדיקה – אסורה. ואם יש מקומות שמתירים בזה – אין מנהגם מנהג (חזו"א ד, ט). ואם אי אפשר לבדקה, כגון שאבדה הריאה לאחר מיעוץ הסירכות – בפתחי תשובה (לט, א) הביא מתשובת גבעת שאול להקל בזה בהפסד מרובה. וראה בשו"ת יביע אומר (ח"ה י"ד ג), לאחר שהאריך בחומרת הענין, שאין לאכול מבהמה שהיו בה סירכות אלא מבשר 'חלק' בלבד, ובפרט בני עדות המזרח, שיש להם לילך אחר הוראת מרן השו"ע – אם נזדמן לסעוד אצל מי שאינו מקפיד בדבר, מותר לאכול שם בשר, שמא לא היו בו סירכות, וגם אם היו – שמא הלכה כדברי המכשירים, והלא רוב בהמות אינן טרפות.

הנה קטעים מספר תשב"ץ (ח"א סז) אודות ענין הסירכות:

'... וכללת בשאלתך אם איסור הסירכות הוא דבר תורה או מפני גדרן של חז"ל דוקא... ודעתך נוטה שהסירכות בין בחולין בין במוקדשין אסורות דבר תורה, והבאת בזה ראיות לבני אדם הבוטעים והמתפקדים כנגד חז"ל, שאומרים שהם ז"ל גזרו עלינו גזרות שאין אנו יכולין לעמוד בהם, שאיסור הסירכות גורם הפסד ואיבוד גדול בממונם של ישראל, ואתה הקהית את שניהם בראיות מדברי המחברים ז"ל שאין תלונותיהם בזה על חז"ל כי אם על השי"ת, ורצית לעמוד בזה על האמת בראיות מהתלמוד, שגם אתה רפויי מירפא בידך.'

והנה שאלתך חסרה דקדוק אחד שלא הרגשת בו; והוא, שאף אם תמצי לומר שאיסור הסירכות הוא מן התורה – אם אנו חייבים לחזור אחריהם אם לאו, דשמא אין הדין נותן כן, אלא שאם תבא לידינו נאסור אותה ואם לאו אין אנו חייבין לבדוק אחריה...

תשובה... והוא הדין נמי לסירכות הריאה, דבין בחולין בין במוקדשין אסורות דבר תורה... ולענין בדיקת הריאה – אם היא מדין התלמוד או מתקנת אחרונים ז"ל... כל היכא דאפשר למבדק הריאה בודקין אותה מפני שמצוי בהן טרפות תדיר ואין סומכין לכתחילה על הרוב במיעוט המצוי, וכן נהגו אבותינו ואבות אבותינו, וכן היו נוהגים רבותינו בעלי התלמוד ז"ל ולא תקנת אחרונים ז"ל בלבד היתה אלא מעיקר דינא הוא שאין לסמוך ברוב בזה שמיעוטו מצוי... וראיה לדבר... אבל היכא דאפשר מחייב למבדק מדרבנן, ואם נמצאת בה סירכא אסורה מן התורה ולוקין עליה.

ואותן בני אדם הבעוטים ומתפקרים בזה על החכמים ז"ל – לא יפה הם עושים, ואוי להם מענשם, והרי הם בכלל אפיקורסים שאין להם חלק לעולם הבא, וביותר קל מזה נקראין אפיקורסים, כדאמרין בפרק חלק (צט:): 'מאי אהני לן רבנן, מעולם לא שרו לן עורבא ולא אסרי לן בר יונה' – משום הכי הוי אפיקורס ואין לו חלק לעוה"ב. וכל שכן אי אמר קא מפסדי לן רבנן, וכ"ש שאין תלונותיהן על החכמים, שלא החמירו בזה כלל אלא שהצריכו לבדוק, אבל איסור טריפותה עצמו אחר שנמצאת הבהמה טרפה – מן התורה הוא, וכיון שמן התורה הוא, מה הפסד עשו לנו החכמים, אדרבה אנו צריכין להחזיק להם טובה, שע"י בדיקה שהיא מצותם הפרישונו מאיסור תורה, שאלמלא בדיקה זו אכלנו בהמה זו בטרפותה, וטובה גדולה היא זו שקדשנו במצותם מהתגאל באיסורי תורה, וא"כ איך נתרעם עליהם תחת אהבתם אותנו, ואשריהם ואשרי השותה בצמא את דבריהם, ואוי ואבוי למספר אחר מטתם. וכמה סמויות עיניהם של בני אדם אלו...

מפני שבקשת ממנו להשיב לך בפירוש רחב, הארכת, אע"פ שמן הדין היה לקצר בזה, לפי שהדברים מפורסמים הם ונדועים בכל תפוצות הגולה.

א. יש דעות הסוברות שבדיקת הריאה בגדר 'מנהג' שנהגו כל ישראל. מאידך יש סוברים שהיא מדאורייתא – ע' במובא בשדי חמד מערכת ב, קיט; יעיר און מערכת ב, יח.

ב. בראשונים להלן נא משמע, שסירכה בריאה אינה אלא בגדר 'ספק טרפה'. וצ"ב.

ג. עוד על כללות עניני הסירכות – ע' בספר 'מוזון כשר מן החי' לר"מ לוינגר ח"ג פרק ח.

*

'בדבר השאלה – ידעת האדון נ"ר, שאין לנו לדון בדיני תורתנו ומצותיה על פי חכמי הטבע והרפואה, שאם נאמין לדבריהם – אין תורה מן השמים חלילה, כי כן הניחו הם במופתיהם הכוזבים. ואם תדין בדיני הטרפות על פי חכמי הרפואה, שכר הרבה תטול מן הקצבים, כי באמת יהפכו רובם ממות לחיים ומחיים למות ויחליפו חי במת. כי אין ספק בנטלה הכבד ונשאר בה כזית שאנחנו מכשירים, הם יאמרו שימות לשעתו, וכן בחרותה בידי שמים, ואחרים. וכמה וכמה אחרים שאנחנו אוסרים, כמו כל הסרכות וכל המראות הפוסלות בריאה. וכן בדיני הדריסה ואחרים, שאין ספק שהם מלעיגים בנו עליהם יוצק זהב רותח לתוך פיהם.'

(מתוך שו"ת הריב"ש תמג)

ובספר לשיחת חולין' (עמ' קצב) כתב הרב המחבר שליט"א שמצא בספר חדש של אחד מחכמי הרפואה שיצא לאור בשנת תשמ"א בצרפת, שאמנם תמיד סברו שנטולת הכבד תמות תוך שעות ספורות, ועתה בנסויים

חדשניים שנעשו בחולדות גילו שאם נשתייר משהו מהכבד, יכול לחזור ולגדול בתוך כמה שבועות, ויחיה. הנה דבר שהיה פשוט לחז"ל, והלעיגו עליו חכמי האומות במשך אלפי שנים, עתה 'מגלים' הם את צדקת תורתנו וחכמינו. ויצא הפרט מן הכלל ללמד על הכלל כולו. עד כאן דבריו.

וזו לשון הגר"מ מאזוז שליט"א בהתייחסות לדברים הללו במכתב:

'הנה יש לנו אברך יקר הי"ו בישיבה שחלה לפני כמה שנים בצהבת ל"א ולא נשאר לו מהכבד רק 2 אחוזים והוטס לצרפת והרופאים שם נתייאשו אף לעשות לו השתלה, וב"ה נתרפא בדרך נס הפלא ופלא ללא השתלה כלל. ואמרו שזה מקרה נדיר בהיסטוריה הרפואית שלפי דעתם צריך להשאר מהכבד 25 אחוזים (עה"כ כמנין 'כבד') וזה נתרפא בשני אחוזים כסתמא דמתני' דאלו טריפות שאם נשתייר משהו כשרה. ברוך פודה ומציל'.

עוד בענין גודל חכמת חכמינו ז"ל בידיעות הטבע והרפואה – ע' בהרחבה בספר הכוזרי בסוף מאמר רביעי; תשב"ץ ח"א קסה, סד"ה ומה שכתבת.

יאמנם עפ"י הידיעות הנוגעות להלכות טרפות, יש לראות בחז"ל את מפלסי הדרך בענף האנטומיה הפתולוגית, כ-1500 שנה לפני פיתוחו ברפואה העולמית. בסיס התיאורים הפתולוגיים של חז"ל הנוגעים להלכות טרפה, היה סטרוקטורלי, היינו מבוסס על שינויים במבנה האברים, על בסיס של צבע, צורה, מיקום, גודל, פגיעות חבלתיות, נוכחות טפילים וגופים זרים – שהוא ההסבר הקרוב ביותר להשקפת המדע החדש. זאת בניגוד לידע ולדעות המוטעות, שרווחו בעולם העתיק בהסבר מחלות ופגעים שונים – מתוך אנציקלופדיה הלכתית רפואית, לד"ר אברהם שטיינברג נ"י, כרך ג' ערך 'טרפה', עמ' 22. וע"ש בהערות.

*

'... אלא בימי רבה רוב יוסף ואביו רבא דהוו להו שמדות, כדאיתא ב'השוכר את הפועלים' (בבא-מציעא פו.). ואמרינן נמי בפרק 'אלו טרפות' עקרו רבה רוב יוסף, ור' זירא אמר להו ערוקאי, שהיו בורחין מחמת השמדות, ואמר להו ר' זירא שעם כל זאת לא ישכחו דברי התורה... אבל אחר כך נתגברה התורה בבבל, כל שכן בימי רב אשי...'

(מתוך תשובות הרמב"ם, מהדו' בלאו, עמ' 716)

*

'בודאי לא נעלם מן המעיינים היטב בדברי חז"ל, שיש בתלמוד מאמרי הלכה שלעתים מתגלה בעמקם משמעות שניה והיא דוקא בעלת אופי מוסרי.

בחולין מ"ו ע"א מסופר: **הוא פולמוסא (מלחמה) דאתא לפומבדיתא, ערקו (ברחו) רבה רוב יוסף. פגע בהו ר' זירא, אמר להו: ערוקאי, כזית שאמרו – במקום מרה'.** ר' זירא אמר לבורחים הלכה: כזית מן הכבד שחייב להמצא כדי שהבהמה תהיה כשרה, צריך להיות ליד המרה. בעל ה'כרתי ופלת' (יו"ד מא,א) פירש יפה שרב זירא בא אליהם בטרונאי, שהרי פנה אל הבורחים בלשון 'ערוקאי'. בהשלימו דברים אלה אומר החתם סופר זצ"ל: תלמיד-חכם נמשל לזית, עיין בסנהדרין כד. 'זיתים – אלו ת"ח שבבבל'. באימרה הנ"ל רצה ר' זירא לרמוז לבורחים שאסור לת"ח לעזב את בני עירו בשעת הסכנה ולמצא מקלט במקום בטוח. ה'זית' חייב להיות 'במקום מרה', במקום הגורל המר ולסבל יחד עם כל היהודים. כך שמעתי, אם זכרוני איני מטעני, מפי

מורי ורבי הרדה"ג מודה"ר פייבל פלויט זצ"ל. בשינוי לשון קצת כתוב הענין בספר הזכרון, דפוס דרוהוביץ תרנ"ז עמוד 20. [וגם נמצא בחידושי החת"ס על חולין דף מ"ז. בד"ה ובדרוש אמרתיו].
(מתוך 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' להר"ח ארנטריו. עמ' צד)
ראה עוד ע"ד הרמז והסוד: מי השילוח – ח"א פר' ברכה, עה"פ ידיו רב לו; תקנת השבין – עמ' 166.

דף מז

(ע"ב) 'אבל אגבה אפילו כטרפא דאסא' – כמה ראשונים כתבו לדייק מלשון זו, שאם האונה פחותה מעלה של הדס – אינה מטריפה. (עתוס'; רמב"ן; מרדכי). ויש חולקים (ע' בר"ן שהביא דעה זו). ונוגע הדבר לכמה סוגיות בש"ס, שנשתמשו בביטוי כגון זה, 'אפילו...! אם משמעותו לציין הגבול – כן דעת הרמב"ן וכמה ראשונים. ע"ע ר"ן כתובות ק: בשם הרמב"ן; תרומת הדשן עד; בית יוסף (יו"ד לו, גבי ריאה שנימוקה) בשם אהל מועד. (וע' ט"ז שם סק"ד), או שמא לאו דוקא. (כן דעת החולקים. וכן נראה שנקט הרש"ש לעיל לא. וע"ע בכל זה במגדים חדשים – ברכות טו. וע"ע דעת כהן כו, ג – עמ' סב).
ואולם אפשר שאין כלל אחד בדבר, אלא יש 'אפילו...! שבדוקא הוא, ויש שאינו בדוקא. (כן כתב הר"ן בחידושו).

'אדומה – כשרה... כבשרא – טרפה' – מבואר לחלק בין אדום ממש, שהוא מראה כשר בריאה, ובין אדום כגון הבשר, שהיא טרפה. ומצינו בין המפרשים והפוסקים שתי הגדרות למראה 'בשרא'; ממוצע בין האדום והירוק (המאירי). וממוצע בין אדום וצהוב, בין שנוטה יותר לאדום בין שנוטה לצהוב. (עפ"י תבואות שור – בשמ"ח לח, ד; ראש אפרים – בפר"ת ס"ה).

ולהלכה בודאי עלינו לחוש לכל מראה בשר, בין הנוטה לירוק ובין הנוטה לצהוב. ומכל מקום מוכח מכל הפוסקים שגם בזמננו אנו בקיאים להבחין בין מראה בשר ובין מראה אדום ממש, שכשר. 'ובודאי למי שאינו בקי אם אין לריאה מראה זוהר האדום הרגיל ויש חשש בלבו שיש נטיה לבישרא – אין להכשיר עד שיצא הספק מלבו כמו שכתב הלבושי-שרד, אבל בחנם אין להפסיד ממונם של ישראל'.
(עפ"י שו"ת שבט הלוי ח"ג קא)

'אלמא קסבר חסרון מבפנים לא שמיה חסרון. איתיביה רבי אבא לעולא: הריאה שניקבה או שחסרה, מאי חסרה... אמר רבא: והוא דקיימי סמפונות' – יש מקשים על מה שפרש הרמב"ם בפרוש משנתנו 'או שחסרה' – שהריאה חסרה אונה אחת או יותר, אם כן, מה מקשה הגמרא, והלא אתה מוצא בפשיטות 'חסרה' ללא 'ניקבה'?

יש מי שכתב לתרץ על פי דברי כמה מן הראשונים (ר"ח ורבינו שמואל – מובאים באור זרוע כאן, דף נו בדפי הספר), שרבא שאמר בסמוך שצריך שהסמפונות יישארו בשלמותם, חולק על עולא. ולדברי עולא חסרון מבפנים לעולם לא שמיה חסרון, גם אם נמוקו סמפונות. ויש לפרש לפי זה שלדעת עולא לא קיים כלל פסול 'חסר' בבשר הריאה, ורק נקב פוסל בה. אלא שאם חסרה כולה – הרי היא טרפה כשאר האברים. ורבא הוא שחידש שיש טרפות בבשר הריאה משום 'חסרון', אלא שכל עוד הסמפונות קיימים, אין כאן כלל 'חסרון', כי סופה להתמלאות, אבל כשאינם קיימים, שוב פסולה מטעם 'חסר'.
ולפי זה, אכן לדעת עולא ריאה שחסרה אונה אחת – כשרה. שאין פסול בריאה אלא בנקב ולא בחסרון,